

agra, to so napisi z izanskega konca. Posebnost tega dela, ki predstavlja zaokroženo celoto in fenomen zaradi rabe nenavadnih imen in (skoraj popolne) odsotnosti votivnih spomenikov – izpričani so namreč le trije, zahteva ločeno obravnavo, vključno s krajšo spremno študijo. Po predstavitvi votivnih spomenikov, ki jih je le za vzorec, so najprej razvrščeni nagrobni spomeniki z Iga, od koder jih tudi največ izvira, nato pa vsi drugi nagrobni z Ižanskega, po vaseh, kjer so jih našli: Iška vas, Staje, Golo, Matena, Brest, Pijava Gorica, Preserje ... Nekoliko nenavadno pa je, da so pod naslovom "Vasi na ižanskem koncu" na prvem mestu navedeni spomeniki vzdani v ljubljansko stolnico in semenišče (8), pa čeprav za marsikaterega med njimi natančnega najdišča dejansko ne poznamo in bi lahko bili tudi iz Emone.

Novi korpus rimskih napisov na Slovenskem pomeni velik prispevek k proučevanju rimskih napisov in epigrafiki na Slovenskem. V monografiji je zbrana velika večina danes znanih rimskih spomenikov z napisi iz Emone in njenega agra. Ker je situacija emonskega agra nekoliko specifična, so v korpusu tudi napisi, ki jih tam praviloma naj ne bi bilo (napisi iz dela akvilejskega agra). V zadnjih 20 letih je bilo v Ljubljani veliko arheoloških izkopavanj, med katerimi so izjemoma našli tudi nekaj epigrafskih spomenikov (npr. oltar za Neptuna, nov nagrobnik za veterana Petnajste legije z gentilicijem *Obulsus* ...). Te žal zaman iščemo v omenjenem korpusu. Zanimiv je še primer cerkve sv. Urha v Zavogljah – podružnična cerkev župnije Sostro (avtorica zmotno navaja cerkev sv. Marka), v katero je vzdanih več antičnih fragmentov. Dva od teh sta objavljena v predstavljenem korpusu (št. 237 in 253), tretji, ki je daleč najzanimivejši in pri katerem bi morda lahko našli vzporednice celo z nagrobnikom št. 235 (Cezerniji in polaganje rož na grobove), pa je izostal, čeprav se zanj ve že od osemdesetih let prejšnjega stoletja. Pri obravnavi ogromne količine materiala oz. podatkov so lapsusi malodane neizogibni, večja škoda pa je, če napisi svojega mesta v korpusu ne dobijo zaradi drugačnih malenkostnih in obskurnejših dejavnikov.

Nova monografija s področja epigrafike s pripadajočimi in nadvse uporabnimi kazali, brez katerih si tovrstnih del ne moremo predstavljati, ima nesporno pozitivno vrednost, kar potrjuje tudi izčrpen seznam uporabljenе literature. Če se želimo ukvarjati z napisi emonskega agra in se o njih poučiti, moramo biti sicer pazljivi in natančno naštudirati uvodne študije, da kakšnega napisa zmotno ne uvrstimo k emonskim. Kljub temu pa se načelo, da je več več, da imamo torej ager Emone, kot ga pojmuje danes, in da je dodan še ager, kot smo ga razumeli do pred nedavnim, izkaže za pravilno izbiro. Z napisi Emone smo tako zajeli skoraj vse rimske napise na Slovenskem (manjka namreč samo še del petovionskih), a ob tem odprli novo "bojišče". Ker k rimskim napisom spada tudi kompleksna in nadvse raznovrstna skupina napisov tipa *instrumentum domesticum*, nas čaka še precej dela, ki bo zahtevalo natančno in sistematično obravnavo. Prav to problematiko je posredno odprla tudi predstavljena monografija.

Julijana VISOČNIK

Emilio Marin, Gianfranco Paci, Silvia Maria Marengo: *Hortus Metrodori. Le iscrizioni della necropolis occidentale di Salona*, Ichnia 17, Tivoli (Roma): Edizioni Tored, 2024. ISBN 978-88-99846-93-0. 414 strani.

Salona (današnji Solin na Hrvaškem) je bila ustanovljena kot grška kolonija že v 3. stoletju pr. n. št. Leta 48 pr. n. št. je bila naselbina povzdignjena na raven rimske kolonije in je postala glavno mesto Ilirika, poznejše province Dalmacije. Arheologi so v mestu izkopali številne arhitekturne ostanke, med katerimi je treba omeniti forum s svetišči, amfiteater, Dioklecijanovo palačo in škofijski center, zunaj mesta pa so ob glavnih vpadnicah ležale nekropole. Ena izmed njih, razprostirala se je vzdolž ceste proti mestu *Tragurium* (današnji Trogir), je postala predmet raziskave omenjene publikacije.

Monografija obsega 414 strani, večji del po uvodu v italijanskem jeziku in krajšem povzetku v hrvaškem jeziku sestavlja katalog kamnitih spomenikov, razdeljen po njihovih vrstah: nagrobniki (stele, stebrički – *cipi*, žare, nagrobne plošče, nagrobni oltarčki, sarkofagi, fragmenti), krščanski napisi in votivni napisi, najdeni na tem območju, verjetno v sekundarni rabi. Sledijo krajša razprava o prisotnosti kristjanov na tej nekropoli in izsledki, ki izhajajo iz epigrafske dokumentacije. Knjiga se konča s seznamom bibliografije, fotografskimi referencami in indeksi.

Avtorji v uvodnih poglavjih natančno razložijo, zakaj poimenovanje *Hortus Metrodori*, ki v strokovni javnosti še vedno ni popolnoma sprejeto. Gre za območje grobov, ki se razprostira onstran oziroma zunaj zahodnega obzidja *Urbs Occidentalis* (*extra muros occidentales*). Izkopavanja na tem območju potekajo že od 19. stoletja (izkopavanja Carla Lanza med letoma 1823 in 1825), večina kamnitega gradiva pa je bila najdena med izkopavanji Franeta Bulića v letih 1909 in 1910 ter Branka Kirigina v letih 1986 in 1987. Tradicionalno ime *Hortus Metrodori* (*ad viam munitam*) je nekropoli že leta 1894 nadel Frane Bulić, ko je izsledke svojih izkopavanj predstavljal na prvem mednarodnem kongresu za starokrščansko arheologijo. Združil je dve topografski oznaki, omenjeni na dveh antičnih napisih. Napis pod kat. št. 313 (*CIL* III 2207) namreč omenja lokacijo *Hortus Metrodori*, na drugem napisu, sicer najdenem zunaj meja nekropole, pa je izpričana utrjena cesta (*ad viam munitam*, *CIL* III 2072), ki bi morda lahko sovpadala prav z omenjeno cesto proti Trogirju. Nekateri avtorji (Abramić, Cambi, Mardešić) za oznako te salonske nekropole raje uporabljajo poimenovanje zahodna nekropola, toda po mnenju avtorjev je sporen tudi ta naziv, saj po dostopni dokumentaciji zamejitev zahodne nekropole danes sploh ni več mogoča. Načrtna uporaba zgodovinskega imena *Hortus Metrodori* avtorjem predstavlja najzahodnejšo nekropolo Salone – to strogo ločujejo od t. i. zahodne nekropole, ki leži zahodno od zidov *Urbs Vetus*. Kljub temu pa se avtorji zavedajo, da besedna zveza *hortus Metrodori* na napisu *CIL* III 2207 označuje le eno izmed grobišnih parcel, sami pa so ime prevzeli kot *pars pro toto* za poimenovanje celotne nekropole.

Večji del monografije sestavlja katalog napisov, datiranih v čas med 1. in 4. stoletjem n. št. Vsak kataloški vnos je opremljen s kataloško številko z opisom spomenika (mere in material, okoliščine najdbe, hramba), transkripcijo, prevodom v italijanščini, temeljno literaturo, besedilnokritičnim

aparatom, komentarjem in datacijo. Če so fotografije na voljo, so te črno-bele, ponekod gradivo dopolnjuje samo risba. Napisi si sledijo po abecednem vrstnem redu imena, pri čemer morda nekoliko zmoti dejstvo, da avtorji pri vrstnem redu navajanja transkripcij ne ločujejo družinskega (gentilnega) imena od osebnega (kognomna). Večina spomenikov je sicer že bila objavljena v večjih korpusih (*ILJug in/ali CIL*), revijah (*Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*) ali člankih, v navedeni monografiji pa so tako prvič zbrani starejši in novi napisi, s čimer so avtorji prvič objavili celotno gradivo nekropole.

Namen objave je bil rekonstruirati sliko epigrafske realnosti *Hortus Metrodori*, avtorji pa so poskušali najti odgovore na vprašanja o razmerju med skeletnimi in žarnimi pokopi, o imenoslovju ter verski pripadnosti pokojnikov (pogani ali kristjani). Spraševali so se, zakaj je bilo na zahodnem pokopališču najdenih tako malo krščanskih napisov v

primerjavi z drugimi pokopališči Salone (Manastrine, Marusinac, Kapljuč). Domnevali so, da ta nekropola za kristjane očitno ni bila privlačna, na kar bi kazala tudi odsotnost kakršnihkoli krščanskih objektov.

Monografija *Hortus Metrodori* je vsekakor izjemno delo, ki se je kot projekt začelo že leta 1997, končalo pa leta 2004. Zaradi ovir institucionalne, strokovne in zasebne narave avtorjem projekta ni uspelo skleniti v predvidenem roku, prav tako pa je slavnostni izid publikacije ob spremljajoči razstavi ob 200. obletnici Arheološkega muzeja v Splitu leta 2020 onemogočila svetovna zdravstvena kriza. Kljub težavam, ki so izid knjige spremljali že od začetka, pa ni mogoče dovolj poudariti, da omenjena publikacija vsekakor zapolnjuje (epigrafski) manko, ki si ga je Salona kot glavno mesto antične Dalmacije vsekakor zaslužila.

Anja RAGOLIČ